

Dansk kirkehistories nestor?

Om J. Oskar Andersen som kirkehistoriker

Af Tine Ravnsted-Larsen Reeh

J. Oskar Andersen var i sin lange levetid ikke kun én, men mange generationer af teologers lærer i kirkehistorie. Artiklen forsøger at indkredse, hvad der formede Andersens profil som kirkehistoriker, og hvad der kendetegner den fornyelse af faget, han gennemførte. Opmærksomhed på Andersens syn på den kirkehistoriske disciplin og særligt hans markante opfattelser af forholdet mellem henholdsvis historisk metode, teologi og kirkehistorie kan ikke kun uddybe forståelsen af Andersens virke men også bedømmelsen af ham ved professorkonkurrencen i 1901 såvel som i den nutidige kirkehistorieskrivning.

J. Oskar Andersen er blevet kaldt dansk kirkehistories nestor. Det var ikke kun på grund af hans høje alder, han blev som bekendt 93 år – men fordi han i godt 35 år underviste generationer af teologer og formede de fremtidige forskere i kirkehistorie.¹

Hans eftermæle har særligt været præget af to forhold. For det første, at han overlevede mange og også flere af sine elever, deriblandt yndlingseleven Bjørn Kornerup. Andersen fremstod derfor i mange år som en lidt isoleret repræsentant for en stort set afdød generation. Men i sit eget slægtled repræsenterede han en banebrydende fornyelse. Han ragede op som en af dem, der mest radikalt forandrede den disciplin, han arbejdede i, nemlig den akademiske kirkehistorie. For det andet har eftertidens opfattelse af Oskar Andersen været præget af en enkelt, men for hans egen selvforståelse helt afgørende begivenhed, nemlig professorkonkurrencen om at blive Fredrik Nielsens efterfølger i 1901. Den tabte Andersen til den yngre Valdemar Ammundsen. Forklarin-

1 Se f.eks. Hal Koch: »Johannes Oskar Andersen«. I *Festskrift udgivet af Københavns Universitet*, København 1960, s. 112-119; Niels Knud Andersen: *Danmarks Kirkehistorie*. I Bent Noack (red.), *Teologien og dens fag*. København 1969, s. 126 ff.

gerne på dette nederlag har ofte gået i retning af, at Andersen skulle være blevet anset for at være »guilty by association« eller udelukket fra stillingen på grund af sit discipelforhold til en af grundlæggerne af moderne dansk historievidenskab, professor Kristian Erslev (1852-1930). Denne havde – vel at mærke først i 1906 og altså flere år senere – erklæret sympati med Det Radikale Venstres parti. Andersen fulgte i sin tid som teologistuderende i 1886 den unge Erslevs undervisning i historisk metode på Det Filosofiske Fakultet, og mens det muligvis kan diskuteres, hvilken betydning det egentlig havde for hans nederlag i professorkonkurrencen, så blev det ubestrideligt afgørende for den retning, hans faglige virke tog.

Andersens historiske studier på Det Teologiske Fakultet

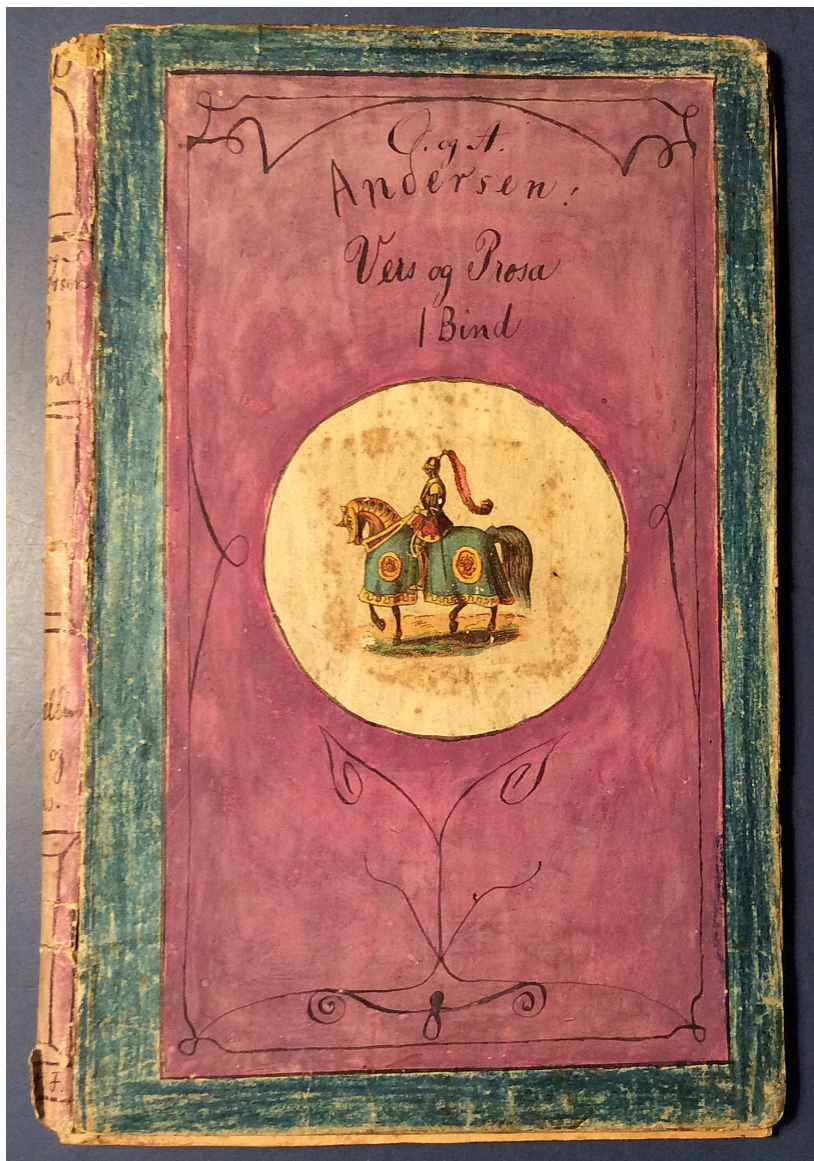
Man kan ikke sige, det lå i kortene, at Oskar Andersen skulle blive teolog. Modsat mange af sine samtidige kolleger kom han ikke fra en præstefamilie. Men historie havde tidligt hans interesse, og i hans arkiv ligger adskillige små hæfter med historiske tekster, som han har forfattet, illustreret smukt og omhyggeligt gemt resten af livet.² De vidner om hans sans for detaljen og glæde over klassiske, gode historier. For den, der først og fremmest kender hans senere facon, er der noget overraskende legende og muntert over disse hæfter, der vidner om en ikke kun særdeles kultiveret og klassisk dannet, men også selskabelig, nysgerrig og livsglad ung Andersen.

Mens valget af teologi som studieretning kan forekomme lidt overraskende, var det til gengæld oplagt, at Frants Buhl (1850-1932) gjorde et stort indtryk på den unge mand. Buhl var på flere måder den mest moderne videnskabsmand på Det Teologiske Fakultet i disse år. Han var som kun 30-årig i 1882 blevet professor, og han indførte den historisk kritiske metode i arbejdet med Det Gamle Testaments teologi i Danmark. Andersens bevarede noter fra denne tid vidner om, at han var åbenlyst optaget af Buhls arbejde, og det står ikke klart, hvorfor han ikke specialiserede sig i dette fag, men i stedet valgte kirkehistorie.

Den kirkehistoriske professor hed i Andersens studietid Fredrik Nielsen (1846-1907), og han var af en noget anden støbning end Buhl. Fredrik Nielsen var som ung blevet præget af Grundtvig, og han fandt ifølge P.G. Lindhardt en faderlig velynder i P.C. Kierkegaard.³ Han

2 J. Oskar Andersens privatarkiv, RA

3 P.G. Lindhardt: »Fredrik Nielsen«, *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kirke_og_tro/Biskop/Fredrik_Nielsen (18.1.2018)

J. Oskar Andersens bevarede en række hæfter, han i sin ungdom havde forfattet og illustreret smukt. De er vidnesbyrd om hans imponerende klassiske dannelse og viser hans tidlige interesse for fortiden. Men de viser også sider af Andersen, som skulle blive mindre udfoldet i offentligheden, nemlig hans kreativitet og sans for den gode historie.

vendte sig på sin vis imod den historiske bibelkritik og argumenterede i fællesskab med ligesindede grundtvigske imod Københavns Universitets præsteuddannelsesmonopol og for en form for menighedsfakultet. Det synspunkt forlod han imidlertid, da han i 1877 selv blev professor i kirkehistorie ved universitetet.

Nielsen kan næppe betegnes som en betydningsfuld videnskabsmand. Selv om han udmærket kendte til Leopold von Rankes arbejde og den nyeste udvikling i den internationale forskning, var det for Nielsen ikke beskæftigelsen med kilderne, der spillede en afgørende rolle i hans opfattelse af kirkehistorie. Det ses både i hans eget konkrete arbejde og i hans artikel »Kirkehistorie« i *Kirke-Leksikon for Norden*. Her hedder det allerede i første sætning programmatisk: »Kirkehistorien har til Opgave at skildre den kr. Menigheds Levnedsløb, dens Vækst og dens Kampe.«⁴ Fortællingen er med andre ord det centrale og bærende element i Nielsens opfattelse af kirkehistorie og kirkehistorieskrivning. Hans egne værker er da også karakteriseret ved en medrivende, fortællende form underbygget af anekdoter frem for analyser og kildeundersøgelser. Kritisk omgang med kilderne og en objektiv fremstilling af stoffet synes ikke at være et mål for hans historieskrivning. Selv om adskillige efterfølgende har nævnt, at Fredrik Nielsen ikke havde indflydelse på Oskar Andersens arbejdsform, så bør det alligevel tages med i betragtningen, at Nielsen må have haft blik for Andersens evner. Han gjorde ham til medarbejder ved sit hjerte- og smertensbarn *Kirke-Leksikon for Norden*, og de delte også begge en sympati for lægfolket i kirkens historie samt en interesse for den danske reformationshistorie.

Det var dog utvivlsomt Buhl, der var den væsentligste akademiske indflydelse på Andersen og hans generation af studerende. Buhls undervisning, som opdelte Mosebøgerne i forskellige kilder og undersøgte kanons tilblivelsesproces, var dynamit i en datidig dansk sammenhæng. Det var imidlertid historie og ikke bibeludlægning, der havde Andersens interesse, hvilket bl.a. bevidnes af, at han i 1886 i to semestre valgte at følge undervisningen på historiestudiet ved professor Kristian Erslev.

4 Fredrik Nielsen: »Kirkehistorie« i *Kirke-Leksikon for Norden*, København 1909, bd. II s. 794.

Kristian Erslevs opfattelser

Kristian Erslev stod i mange år som den ubestridte faderfigur for moderne kritisk historieskrivning i Danmark.⁵ Efter at have taget magisterkonferens i historie i 1878-79 var han på et studieophold i Berlin. Kort tid efter sin hjemkomst forsvarede han i 1879 sin disputats, *Konge og Lensmand i det 16. Aarhundrede. Studier over Statsomvæltningen i 1536 og dens Følger for Kongemagt og Adelsvælde*. En af de afgørende og nye pointer i Erslevs arbejde var, at kongemagten vandt betydeligt ved reformationen og indførelsen af luthersk protestantisk kristendom i Danmark. Dette arbejde var med andre ord ikke uden berøring med dansk kirkehistorie. Fire år senere tiltrådte Erslev i 1883 stillingen som professor i historie på Københavns Universitet.

Det er blevet set som Erslevs skelsættende bedrift, at han anvendte og søgte at udbrede en systematisk kildekritisk metode, han selv kaldte historisk teknik. Udgangspunktet var for Erslev en stærk inspiration fra den undervisning, han havde mødt i Berlin, og særligt strukturen eller undervisningsformen spillede en afgørende rolle.⁶ En af de formelle og umiddelbart iøjnefaldende ting ved denne undervisning var, at de studerende ikke kun tilegnede sig stoffet ved forelæsninger, men at de også tilegnede sig metoder eller praktiske greb ved hjælp af, hvad man kunne kalde, laboratorieøvelser. De fik betegnelsen »Øvelser i historisk Granskning«, og det er Erslevs fortjeneste, at de blev et fast element i universitetets uddannelse af professionelle historikere. Man kan med andre ord sige, at uddannelsen i nogen grad ændrede karakter fra at have haft tyngde i kundskabsmeddelende forelæsninger til også

5 Bedømmelsen af Erslev og især hans rolle i forbindelse med udviklingen i dansk historieskrivning har dog skiftet fra elevkredsens opfattelse af hans enestående indsats til senere generationers mere kritiske behandling af det banebrydende i hans metode, hans selvscenesættelse og forholdet mellem ham og hans forgængere, jf. f.eks. Ellen Jørgensen: *Historiens studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*, København 1943; Knud Fabricius: »Gennembruddet i dansk Historieforskning og Historieskrivning i 1870'erne og 1880'erne,« i *Historisk Tidsskrift*, 10. r., V, 1939-41, s. 385-411; Leo Tandrup: *Ravn. En beretning om Kristian Erslevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver og om hans syn på historien og dens værdi indtil 1912*, København 1979; Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition, studier i dansk historievidenskabs forudsætninger og normer*, Aarhus 1981; Mads Mordhorst og Jes Fabricius Møller: *Historikeren Casper Paludan-Müller*, København 2005.

6 Foruden de ovenfor nævnte værker er dette også synspunktet i Axel E. Christensen: *Linjer i dansk historieskrivning i nyere tid*, København 1976 samt Harald Ilsøe og Kai Hørbye: »Det kritisk-videnskabelige gennembrud«, *Københavns Universitet 1479-1979*, red. Svend Ellehøj, bd. X s. 426-451.

at træne de kommende historikere i selvstændig kritisk og praktisk omgang med kilderne.

Til brug i undervisningen i denne nye systematiske kritiske omgang med kilderne skrev Erslev bogen *Historisk Teknik*, der blev anvendt som grundbog på historiestudiet på Københavns Universitet i det følgende århundrede.⁷ Det er et grundsynspunkt i Erslevs bog, at historikerens professionalisme og valør ligger i hans metodiske eller tekniske omgang med et kildemateriale. Historikerens opgave er groft sagt over for en bunke foreliggende kilder at inddеле eller »sigte« dem i gode, mindre gode og dårlige, således at man med størst mulig sandsynlighed kan udsige noget sandt om fortiden. Der er altså tale om, hvad man i historikerkredse polemisk har kaldt et materielt kildebegreb,⁸ og der levnes i denne type historieskrivning ikke plads til extramundane årsagsfaktorer såsom f.eks. verdensånden eller Guds hånd. Men modsat sine marxistiske efterfølgere udelukkede Erslev ikke ikke-materielle årsager, og hans metode udelukker heller ikke som sådan, at historikeren medtager religiøse ideer eller »sjælelige« faktorer i arbejdet.

Det er kilderne eller fortidens spor, der er udgangspunktet for Erslevs beskæftigelse med fortiden. Han var som bekendt selv med til at stifte og i mange år en af hovedkræfterne bag *Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie*, og første hoveddel i hans bog behandler også forholdsvis konkret fortidens kilder, herunder »Kildernes Fremdragelse og Opbevaring«, »Kildernes Udgivelse« og ikke mindst »Findekunsten.« Andet kapitel handler om omgangen med kilderne eller kildeprøvelsen, for efter at man har fundet bunken af kilder i arkiverne, skal de, som tidligere antydte, »sigtes«. Her må man ifølge Erslev overveje faktorer såsom deres oprindelse og ikke mindst deres såkaldte »Vidneværdssættelse« eller troværdighedsvurdering, om de er primære eller sekundære i forhold til det, man vil undersøge, om der er tale om levn eller beretninger, om de er første- eller andenhandsvidner osv.

Det tredje og sidste kapitel kalder Erslev for »Slutning til Virkeligheden«, og det er ifølge Erslev selv det vigtigste. Eller som han skriver: »Vi nærmer os til det, som er det egentlige Maal for den hi-

7 Erslev udgav første gang i 1888 bogen *Nogle Grundsætninger for historisk Kildekritik*. Den blev bearbejdet og udkom i 1892 som *Grundsætninger for historisk Kildekritik*, og efter endnu en revision i 1911 som *Historisk teknik. Den historiske undersøgelse fremstillet i sine grundlinjer*. I det følgende anvendes sidstnævnte i 2. udg., 10. oplag, København (1911) 1987.

8 Sebastian Olden-Jørgensen: *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*. København 2001, s. 77-78.

storiske Undersøgelse, at forestille os Fortidsmenneskene, deres Liv og Handlinger.«⁹ I denne hoveddel har Erslev givet § 76-§ 79 overskriften »Slutninger til Sjæleliv,« og han var ikke uden forståelse for vanskelighederne ved disse sager. Han skriver:

Med god Grund sætter man som det højeste Maal for historisk Forskning at forstaa de sjælelige Rørelser, der ligger bag ved alle Menneskenes Handlinger; paa den anden Side maa man stille sig klart, hvor store Vanskeligheder man derved møder. Umiddelbart kan jeg kun lære et Menneskes Sjæleliv at kende, mit eget!¹⁰

Erslev giver udtryk for, hvad man kunne kalde en klassisk luthersk protestantisk skepsis i forhold til menneskets mulighed for til fulde at gennemskue bevæggrundene bag sine egne og andres handlinger. Ligesom Luther problematiserer mulighederne for at fastslå årsagen til gode gerninger, anfører Erslev, at det kan være problematisk at slutte fra et menneskes handlinger til dets »Sjæleliv« og »Sjælerørelser«, herunder eventuelle psykologiske og religiøse faktorer. De egentlige hensigter og motiverne bag et menneskes handlinger, kan være svære hvis ikke næsten umulige at fastslå, da man er afhængig af personens egen beskrivelse af sagen eller af en fortolkning af personens udvendige »Miner og Bevægelser.« Det er et mildt sagt yderst usikkert kildegrundlag, da:

... ganske forskellige Sjælerørelser kan frembringe samme Udtryk og omvendt samme Handling have helt forskellige Motiver. Mennesket rødmer, naar han gribes i noget urigtigt, men ogsaa naar han roses, naar han bliver forlegen osv.; man giver en Almisse, men hvor forskelligartede, ja modsatte kan Motiverne dertil være!¹¹

Erslev er derfor principielt tilbageholdende med at slutte noget som helst om en persons såkaldte sjæleliv, i fortiden såvel som i nutiden. Og dette afholder ham fra at bruge nogle af de årsagsforklaringer til f.eks. kirkens historie, som tidligere tiders historieskrivning har betjent sig af. Men det betyder – som også hans disputats viser – bestemt ikke, at han

⁹ Erslev 1987, s. 71.

¹⁰ Erslev 1987, s. 84.

¹¹ Erslev 1987, s. 84. Erslevs mistillid til kildegrundlaget for slutninger til »Sjælelivet« er vel at mærke ikke eksklusivt rettet mod beskrivelsen af kirkens historie, og den fik også konsekvenser for udviklingen i den politiske historieskrivning og årsagssammenhænge i den forbindelse.

ikke fandt kirkens og kristendommens historie interessant og vigtig at beskæftige sig med. Det kunne således give god mening for en ung, ambitiøs student med en bred interesse i kirke- og kulturhistorie at opsøge Erslevs undervisning.

Kristian Erslevs påvirkning af Andersens arbejde

Oskar Andersen fulgte i to semestre som en af de første studerende Erslevs legendariske øvelser på historiestudiet. Og i Andersens fyldige personarkiv på Rigsarkivet findes et hæfte med sirligt renskrevne noter fra 1886, der stammer fra deltagelse i Erslevs »Øvelser til Forstaaelse af Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen.«¹² Man får her et indtryk af, hvad det er, den unge student Andersen har fået med fra professor Erslevs øvelsesundervisning.

Først og fremmest springer det i øjnene, at det i Andersens noter – ikke overraskende – er kilderne til fortiden, der ikke kun er det altafgørende udgangspunkt for strukturen men også styrende for hele beskæftigelsen med fortiden. De bevarede kilder til den danske middelalders historie deles i hæftet overordnet op i tre kategorier. Først behandles de bevarede historiske beretninger, der underopdeles i genrer (kirkelige lejlighedsskrifter, Roskildekrøniken, Gamle kongelister, Saxo, kongesagaer, digte osv.) Den anden overordnede kategori af kilder kaldes »Aktstykker og Breve.« De inddeles yderligere i fire grupper, nemlig for det første de direkte bevarede breve, som f.eks. findes i kongerne, bispernes, klostrenes, byernes og adelens arkiver. For det andet de indirekte bevarede breve, som vi kender gennem kopibøger i f.eks. kongers og kapitlers kancellier. Den tredje gruppe er aktstykker og breve bevaret gennem registraturer (igen konkret foreliggende materiale i f.eks. konge-, kloster- og adelsarkiver) og den sidste gruppe er breve og aktstykker, der er bevaret gennem historikeres afskrift eller omtale. Den tredje og sidste overordnede kategori af kilder har overskriften »Forskellige Levninger«. Den har seks underkategorier, nemlig jordebøger, kirkebøger, retskilder, litteratur, kunst og brugsgenstande.

Selv om det er den overordnede kategorisering og sigtningen af kilderne, der fremstår som det uden sammenligning fyldigste element i Andersens noter fra undervisningen, så er der også passager, der vid-

12 Se *Forelæsninger og Øvelser ved Københavns Univeristet og Den polytekniske Lærestanstalt* henholdsvis forårs- og efterårssemesteret 1886 samt hæftet *Dr. Kr. Erslev, Prof: Oversigt over Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen*. Johannes Oskar Andersens privatarkiv, RA. Der er vel at mærke ikke tale om Erslevs »Examinatorier og Forelæsninger« over middelalderens historier, som han gennemførte på samme tid.

ner om, at undervisningen ikke kun har bibragt Andersen mekaniske teknikker, men også en del historiografiske refleksioner. Man kan eksempelvis i den del af hæftet, der behandler beretninger, læse følgende rids af udviklingen:

I Menneskealderen 1835-70 udvikles den kildekritiske Methode i Tyskland (Ranke ... osv.) og behandler delvis Danmark; samtidig bryder i Norge Munch og Keyser Banen for en kritisk Forstaaelse af Islænderne ... Indtil 1870 er Danm. upaavirket heraf, aflukket for tysk Paavirkning, polemisk mod 'den norske hist. Skole'. Lavmaalet af hist. Kildekritik fremtræder skarpt i Disputen om Haraldsejd 1868 (Steenstrup, Bricka, Kr. Erslev, – modsat Storm i Norsk hist. Tidsskr. IV) ... Den moderne Kildekritiks Standpunkt hævdes først af (den ikke universitets 'Dannede') A.D. Jørgensen; kort efter af Dilettanter i Historiegranskning ... I 1878 studerer en dansk Hist. første Gang ved et tysk Universitet – Større Arbejder paa Kildekritisk Grundlag af A.D. Jørgensen, Joh. Steenstrup (Normannerne), Reinhardt (Vald. Atterdag) og Kr. Erslev (Dr. Margr.) 1882 første Kildeforelæsning ved Universitetet.¹³

Man fornemmer i notehæftet både Erslevs selvbevidste stil og Andersens beundring for sin lærer. Der er tydeligvis også tale om, at Andersen opfattede Erslevs undervisning og arbejde som »cutting edge« eller fronten inden for forskningen. Og det var det på sin vis også, idet disse øvelser kan ses som optakten til, at Erslev i forårssemesteret året efter »hver anden Onsdag Kl. 6-8« begyndte at holde sine legendariske »mundtlige og skriftlige Øvelser i historisk Granskning«¹⁴ – øvelser, der også i historiefaget skulle komme til at danne epoke.

Andersens som kirkehistoriker

Efter studierne hos Erslev fortsatte Andersen endnu et par år på Det Teologiske Fakultet, inden han blev teologisk kandidat i 1890 med fem lauder eller topkarakter.¹⁵ Et af de første steder, han fik anledning til at

13 Dr. Kr. Erslev, *Prof: Oversigt over Kilderne til Danmarks Historie i Middelalderen*, håndskrevet hæfte i Johannes Oskar Andersens privatarkiv, RA.

14 Jf. *Forelæsninger og Øvelser ved Københavns Univeristet og Den polytekniske Lærestanstalt i Foraars Halvåret 1887*, s. 11 samt Axel E. Christensen: »Kr. Erslev« i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., København 1979-84. Hentet 18.1.2018 fra http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Historiker/Kr._Erslev; Ilse og Hørby 1980 s. 428-429.

15 Eksamensbevis i J. Oskar Andersens privatarkiv, RA.

bruge sine historiske evner, var i en prisopgave udskrevet af Københavns Universitet med titlen *Holger Rosenkrantz' Liv og Theologie*, som han besvarede og fik guldmedalje for i 1892. Efter en udlandsrejse, hvor han havde lejlighed til at supplere de danske kilder, blev den udgivet i 1896.¹⁶ Dette tidlige arbejde er retningsgivende og på flere måder typisk for Andersens efterfølgende kirkehistoriske produktion, og man finder mindst tre træk i dette værk, der kan siges at karakterisere hans arbejde og adskiller ham fra den tidligere kirkehistorieskrivning.

For det første udmærker Andersen sig ved at bygge på et solidt, selvstændigt og særdeles grundigt arbejde med de til rådighed stående kilder. Han havde under udarbejdelsen af prisopgavebesvarelsen med flid samlet og endevendt de i Danmark tilgængelige kilder, og efterfølgende havde han fået penge til førnævnte rejse til arkiver og biblioteker i Tyskland, Holland og England, hvor han fandt yderligere materiale. Hans arbejdsform består her og sidenhen typisk i, at han opleder et kildemateriale, og på baggrund af en kritisk og skarpsindig læsning af dette materiale opbygger han sin egen opfattelse, som ikke sjældent bryder med den hidtidige kirkehistorieskrivning. Det er således materialet snarere end aktuelle forsknings- eller samfundsspørgsmål, der styrer arbejdsprocessen.

For det andet sætter han den danske eller dansk-norske historie i et europæisk perspektiv. Det gælder fra behandlingen af Holger Rosenkrantz i begyndelsen af hans forfatterskab såvel som i hans senere arbejde med reformationen i Danmark, men også f.eks. biografien om Bone Falch Rønne, der både sættes ind i sin danske kontekst og viser dennes sammenhæng med den europæiske åndshistorie.

Endelig er det karakteristisk, at Andersen i værket om Holger Rosenkrantz deler sit arbejde op i, hvad han kalder »den specielle del« – det er den, der udkom – og en fremstilling og vurdering af Rosenkrantz' teologi – som aldrig udkom. Han taler dog vel at mærke på dette tidspunkt ikke nedsættende om det sidste eller ætervaderiet. Det skal vi vende tilbage til.

Andersens faglige interesser og tyngdepunkt var ubestrideligt kirkens historie i det danske og nordiske område. Men i forbindelse med professorkonkurrencen blev han tvunget uden for sin hjemmebane. En af konkurrencens opgaver lød: »En kritisk Fremstilling af Novatianus's Liv og Forfattervirksomhed samt Eftervisning af den novatianske Be-

16 J. Oskar Andersen: *Holger Rosenkrantz den Lærde. En biografisk Skildring med Bidrag til Belysning af danske Kirke og Studieforhold i det syttende Aarhundredes første Halvddel*, København 1896.

vægelses Omfang og Betydning.« Spørgsmålet lå ikke lige til højrebenet, og det kan i denne sammenhæng være interessant at se, hvilke overvejelser over løsningen af opgaven Andersen i sin indledning giver udtryk for – om han så i realiteten fulgte dem, er en anden sag.

Det er sigende for Andersens opfattelse af kirkehistorie og kirkehistorikerens opgave, at han begynder sin afhandling: »Det ligger naturligt i Kildernes Beskaffenhed, at den afgørende Vægt ved Behandlingen af nævnte Opgave maa lægges på dens første halvdel.«¹⁷ Det er igen kilderne og ikke spørgsmålene, der styrer arbejdet. Kildesituationen er sparsom og usikker, og han konstaterer, at en del af den tidligere litteratur befinder sig »paa gyngende Grund.« Da besvarelsen af spørgsmålet imidlertid er en bunden opgave, er der ikke andet for Andersen at gøre end at se på det, der er. Andersen skriver:

Det forringede væsentlig min Glæde ved Arbejdet, at det viste sig, at Emnets Krav nødvendiggjorde en saa aldeles uforholdsmæssig indgaaende Hensyntagen til litterærkritiske og til Dels rent filologiske Undersøgelser. Det kunde dog her ikke være andet; ... Paa den anden side viste det sig snart, at den blotte Litterærkritik af de omstridte teologiske Skrifter, hvor meget end Filologien end kunne støtte det tarveligst ydre Vidnesbyrd, dog i Virkeligheden stod ret hjælpeløs uden Kirkehistoriens Fremstilling af *Personligheden* Novatian, saaledes som Billedet former sig ud fra hans Optræden i Livet.¹⁸

Her får vi måske et lille spor til opklaringen af, hvorfor Andersen ikke valgte at følge professor Buhl og blive gammeltestamentler. Det filologiske arbejde og den litterærkritiske metode, som begge ville formodes at komme til at spille en rolle, hvis han skulle have arbejdet videre med Det Gamle Testamente, bragte ham ikke glæde. Samtidig viser citatet, at kildernes beskaffenhed og den filologiske og litterærkritiske arbejdes begrænsninger nødvendiggør, at Novatians personlighed bliver udgangspunktet for Andersens arbejde. Det var ikke en form for historieskrivning, han ellers hyldede – tværtimod kritiserede han livet ud sin konkurrent og kirkehistoriske kollega, Valdemar Ammundsen, for at

17 J. Oskar Andersen: *Novatian*, København 1901, s. 1.

18 Andersen 1901, s. 3. Forfatterens fremhævnning. Bemærkningen kan tillige ses som en del af Andersens kamp for at hævde sin historiske profils overlegenhed i professionskonkurrencen.

bruge dette greb i sin historieskrivning.¹⁹ Kildesituationen kan ganske enkelt ikke bære meget andet, og den unge Andersen lader selvbevidst læseren vide: »Det lader sig ikke nægte, at man under disse Studier ikke gribes af Begejstring over den moderne tyske, protestantiske Patristiks Jagen efter »Resultater«.²⁰ Dette arbejde vil næppe nyde nogen større eller varig anerkendelse blandt historikere og filologer, hævder Andersen – og gør dem dermed til overdommere for, hvad der er god og langtidsholbar videnskab.

Kollegers og fortidens forfejlede videnskabelige greb spiller også en rolle i konklusionen på afhandlingen, hvor det hedder:

Vor Tids historiske Undersøgelse har lært en større Besindighed i Anvendelse af »Begreber«; den er naaet til at betragte de historiske Fænomener i Lyset af de virkelige, samtidige Forhold og Tankegange ...²¹

Nu skal tidligere tiders luftige ånds- og filosofihistoriske arbejder imidlertid erstattes af en historieskrivning, der bygger på kendsgerninger. Og Andersen ser fortrøsnings- og håbefuldt på denne denne form for videnskabs fremtid og mulighed for fremskridt. Han afslutter sin afhandling med at skrive:

Vor Tid er Fundenes Tid; mærkelige, hidtil ukendte historiske Mindesmærker og unyttet Kildemateriale fremdrages stadigt af ivrige Forskere ... Skulde end vor Slægts Resultater derved omstødes paa mange Punkter, hvem vil ikke glæde sig derover, naar en fuldere og sandere Indsigt paa et vigtigt Område af Menighedens Historie kan vindes?²²

At Andersens discipelforhold til Kristian Erslev holdt livet ud, ses bl.a. i den artikel, den da modne og veletablerede professor Andersen skrev til professor Erslevs 75-års fødselsdag i 1927. I artiklen om herredagen i Odense i 1527, der stadig er en klassiker i dansk reformationshistorieforskning, arbejder Andersen videre ud fra grundsynspunktet i afhandlingen *Overfor Kirkebruddet*.²³ Han indleder med at referere

19 Koch 1960, s. 117.

20 Andersen 1901 s. 3. Bemærkningen kan referere til Adolf von Harnack og professor-konkurrencenes anden deltager, Valdemar Ammundsen.

21 Andersen 1901, s. 290.

22 Andersen 1901, s. 290.

23 J. Oskar Andersen: *Overfor Kirkebruddet*, København 1917. Se også de historiografi-

Caspar Paludan-Müllers arbejde om samme sag. Paludan-Müller var som Leopold von Ranke præstesøn, og han var af uddannelse teolog og ikke uinteresseret i kirkehistorie. Han blev også som professor i historie ved Københavns Universitet Erslevs forgænger, og de seneste studier af ham viser, at han måske på sin vis var langt mere banebrydende og moderne, end Erslevs selvscenesættelse tillod, at eftertiden opfattede ham.²⁴ Andersens artikel tager indledningsvis afsæt i Paludan-Müllers undersøgelse af emnet, der introduceres på følgende måde:

Med god Grund (og sikkert med en ikke ringe Selvfølelse) kunde Paludan-Müller give den Undertitlen 'Et Bridrag til en *kritisk* Behandling af den danske Reformationshistorie', ti den underkastede den da gængse Opfattelse af denne Periodes første Tidsafsnit, der betinger dens hele Udviklingsgang, den skarpeste Kritik, afviste den pure som falsk og hævdede, at en metodisk Behandling af det virkelig foreliggende Kildemateriale maatte give os et højst forskelligt Syn på Forholdene i de bevægede Aar, da Lutherdommen først vakte Røre i Danmark.²⁵

Andersens redelighed kan ikke nægte Paludan-Müller, at han faktisk var en af de første til at lave en metodisk set moderne undersøgelse af materialet. Andersen hæfter sig særligt ved Paludan-Müllers »Krav til en Historikers Teknik« og hans »Indsigt i Periodens europæiske Forudsætninger«, hvilket også indirekte peger i retning af, at disse havde en høj prioritet for Andersen selv. Alle kvaliteter til trods mener Andersen dog, at Paludan-Müller tager fejl »paa det centraleste Punkt«, og det bliver nu afsættet for Andersens arbejde.²⁶

Det drejer sig om, hvorvidt 1527 skal regnes som »Epokeaar« for reformationen i Danmark. Det var opfattelsen i den gamle biskop og kirkehistoriker, Friederich Münters værk, *Den danske Reformations*

ske synspunkter i Rasmus H.C. Dreyer: »Den lange danske reformation« I Per Ingesmann og Ole Høiris (red.) *Reformationen. 1500-tallets kulturrevolution*, Aarhus 2017 bd. 2 s. 43-114 samt Rasmus H.C. Dreyer: »Som de hellige kvinder ... bør præsters hustruer være: Om præsteægteskab og præstekoner i reformationstiden« I Ninna Jørgensen og Grethe Jacobsen (red.) *Kvindernes renæssance og reformation*. København 2017, s. 289 ff.

24 Jf. Mordhorst og Fabricius Møller 2005.

25 J. Oskar Andersen: »Er 1527 i retslig Henseende Epokeaaet i dansk Reformationshistorie?«, *Festskrift til Kristian Erslev den 28. december 1927 fra danske Historikere*, København 1927, s. 227.

26 Andersen 1927, s. 227.

Historie fra 1802. Han formodede desuden, at der ved denne herredag, foruden den velkendte reces af 20. august 1527, var vedtaget en form for »Constitution« eller toleranceedikt. Denne idé havde Münter ifølge Ole Peter Grell muligvis fra Arild Hvidtfeldt.²⁷ Men som Rasmus H.C. Dreyer i sine historiografiske studier har gjort opmærksom på, så optræder betegnelsen, der særligt finder anvendelse blandt historikere med tendens til at fremhæve humanistiske elementer i reformationen i Danmark, første gang hos Ludvig Holberg.²⁸ Ediktet skulle angiveligt have haft fire punkter, der angik trosfrihed, kongeligt værn for både katolikker og lutherske, ophævelse af cølibatet samt overdragelse af bispekonfirmatsen til kongen i stedet for paven.²⁹ Paludan-Müller afviste imidlertid i sit arbejde fra 1857 denne opfattelse, da den ikke kunne dokumenteres med bevarede kilder, men byggede på den i hans øjne stærkt upålidelige Skibykrønike, indirekte beviser og formodninger.³⁰

Andersen redegør indledningsvis for argumentationen i Paludan-Müllers afhandling og påpeger, at denne ikke selv er i stand til at belægge de afgørende punkter i sin opfattelse med kilder, men bygger på en usikker psykologisk betinget mistillid til Poul Helgesen og slutter *e silentio*.³¹ Andersen fremfører derimod, at man må afvise Paludan-Müllers mistillid til Helgesen, da han med stor sandsynlighed selv har deltaget i denne herredag, hvilket efter Erslevs principper vil give Helgesens udsagn høj valør.

Men det er ikke kun den anderledes vurdering af Skibykrøniken, der får Andersen til at forkaste Paludan-Müllers opfattelse. Som i et

27 Ole Peter Grell: »Herredagen 1527. Problemer omkring værnebreve og deres retlige status i forbindelse med den på herredagen konstituerede kirkepolitik«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1978, s. 70.

28 Rasmus H.C. Dreyer: *Hans Tausen. Forskning. Historie. Teologi*. Prisopgave, 2010, s. 66-67; Rasmus H.C. Dreyer: »Hans Tausen. Kampen for en dansk Luther«, *Dansk Teologisk Tidsskrift*, s. 276-293 samt Rasmus H.C. Dreyer: *Hans Tausen mellem Luther og Zwingli. Studier i Hans Tausens teologi og den tidlige danske reformation*, København 2017, s. 34-36. Selve den terminologi, Andersen overtager og anvender, stammer som nævnt fra Holberg, der i sine omtaler om herredagene i Odense taler om samvittighedsfrihed og tolerance, jf. Ludvig Holberg: *Dannemarks og Norges Beskrivelse*, København 1729, s. 109 ff; Ludvig Holberg: *Dannemarks Riges Historie* bd. 2, København 1732-33/fac. 1924, 225 ff; Andreas Rjersen: *Holbergs Almindelige Kirke-Historie fra Lutheri Reformation indtil det attende Seculum*, København 1769, s. 179. Jeg er Rasmus Høeg Colbjørn Dreyer taknemmelig for hjælp og henvisninger i denne sammenhæng.

29 Andersen 1927, s. 229. Se også Grell 1978, s. 69.

30 Caspar Paludan-Müller: *Herredagene i Odense 1526 og 1527*, København 1857. Se også Grell 1978, s. 69-71.

31 Andersen 1927, s. 235.

klassisk historiografisk lærestykke graver Andersen nemlig nye kilder til sagen frem.³² De har ikke bare været oversat, men må, igen ifølge Erslevs klassiske principper, tilregnes høj kildeværdi, da de er samtidige og har høj troværdighed. På baggrund af bl.a. de samtidige kildelekters fælles »særprægede Udtryk«, og at »samtlige prædikanter« kender en nu uidentificeret retskilde, kommer Andersen til den overbevisning, at der må have været en nu tabt tekst eller »Reces«, som Paludan-Müller har oversat.³³

Selv om spørgsmålet om udstedelsen af et eventuelt retsgyldigt tolerancedokument i forbindelse med herredagen i 1527 er vigtigt, så er det for Andersen hovedspørgsmålet, om der i 1527 kan siges at være tale om kontinuitet eller et væsentligt brud. Og her hævder han på baggrund af kildernes vidnesbyrd, at retsgrundlaget for den kristne kirke i Danmark i 1527 blev afgørende forandret. Andersen gør gældende, at »den danske Kirke ved Herredagen 1527 *retslig* bestemt blev gjort 'taalsom og tvedelt'«,³⁴ og det både forklarer og giver en bedre forståelse end hidtil af udviklingen mellem 1527 og 1536. Eller som han skriver: »Hovedsagen ved Odense-Herredagen er, at Evangeliet er anerkendt som Kirkens Norm,«³⁵ hvilket ikke kun var af betydning i samtiden, idet kirken i Danmark » ... vedblev at være en fra Rom adskilt Kirke, og det var en dansk Nationalkirke med *Evangeliet til Norm*.«³⁶ Med andre ord, så må 1527 regnes for »Epokeaaret« i den danske kirkes historie.

Artiklen fremstår ikke kun som Andersens hyldelse til sin lærer og den metode, han har lært hos ham. Den viser også nogle af konsekvenserne af denne fremgangsmåde. For idet udgangspunktet for og værdien af det kirkehistoriske arbejde er den fra Erslev overtagne behandling af de positivt foreliggende kilder, så bliver begivenheder, personer, lovgivning og institutioner afgørende faktorer i Andersens beskæftigelse med kirkehistorie, også selv om det måske ikke stemte overens med hans egen opfattelse af kirkens subjekt.

32 Det drejer sig først og fremmest om reformatoren Peder Laurentsens *En stacket vnderuisning mod Pavens Statuter* fra 1533, men også den såkaldte »Malmøberetning« fra 1530 og prædikanternes klage, Andersen 1927, s. 243 ff. Se også Grell 1978, s. 72.

33 Der kan ifølge Andersen på grund af ordlyden i de bevarede kilder ikke have været tale om individuelle værnebreve, men Andersens opfattelse på dette punkt er siden blevet betvivlet af blandt andre Erik Sjøberg: »Odenseprivilegiet af 1527«, *Historisk Tidsskrift* 1967, s. 337-362; Suno William Scharling: »Frederik Is kirkepolitik«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1974, s. 40-88 samt Grell 1978.

34 Andersen 1927, s. 258.

35 Andersen 1927, s. 263, men synspunktet skrives også ud s. 259.

36 Andersen 1927, s. 270.

Realiteter og »Ætervaderi«

Ordet »ætervaderi« fremhæves ofte af Andersens elever som udtryk for noget afgørende i hans opfattelse af kirkehistorisk virksomhed, og det anføres som hans egen opfindelse.³⁷ Han brugte ordet mundtligt om fænomener, han ikke anså for at være realiteter, og som en nedvurdering af systematisk og dogmatisk teologi generelt og i kirkehistorieskrivningen i særdeleshed. Det er blevet fremført, at brugen af ordet skulle være forbundet med Andersens prægning fra Erslev.³⁸ I sine tidlige udgaver af historisk metodisk grundbogsmateriale anvender Erslev betegnelsen »Kendsgerninger« for det, han anser som grundlaget eller fundamentet for den videnskabelige historieskrivning.³⁹ Dette ændrede sig imidlertid med grundbogsudgaven fra 1911, hvor Erslev tillægger hermeneutiske perspektiver en større rolle og fra Harald Høffding overtog et videnskabsfilosofisk synspunkt, der tilskrev forskerpersonligheden en væsentlig betydning.⁴⁰

Man kunne imidlertid også forsigtigt pege på en anden mulig inspiration bag Andersens negative opfattelse af »ætervaderiet.« For selv om positivismen er fremtrædende, så er der, som tidligere antydnet, hos Erslev ikke tale om en hverken idéhistoriefjendtlig eller antimetafysisk holdning. Det er i hvert fald ikke noget, han direkte eller eksplicit giver udtryk for – og det burde han vel, om han skal ses som årsagen til fænomenet, hvis man skal blive på den sikre kildebefæstede grund. Dertil kommer, at udtrykket ikke findes hverken i Andersens noter fra studierne hos Erslev eller i Andersens tidlige produktion og virksomhed. Det dukker tilsyneladende først op langt senere.

I perioden imellem Andersens studier hos Erslev og hans udsagn om ætervaderi udkom imidlertid en historieteoretisk og metodisk klassiker, nemlig Charles-Victor Langlois og Charles Seignobos *Introduc-*

37 Michael Neiiendam: »In memoriam J. Oskar Andersen 15. maj 1866 – 24. oktober 1959. Nogle fakta og erindringer« *Kirkehistoriske Samlinger* 1960, s. 1-11.; N.H. Spø: *Dansk teologi siden 1900*, København 1965, s. 101; Leif Grane: »Det teologiske fakultet 1925-1979« i *Københavns Universitet 1479 – 1979*, Svend Ellehøj (red.), København 1980, bd. V s. 459.

38 Se f.eks. Koch 1960 s. 114 og 117.

39 Dette fremhæves af Kai Hørby og Hans Vammen: »Efterskrift« i Kristian Erslev: *Historisk Teknik. Den historiske underseøgelse fremstillet i sine grundlinier*, København 1987 s. 103 og kan iagttages i Erslevs tidligere omtalte håndbøger i historisk metode fra 1888 og 1892. De nævner dog samtidig, at Erslev fortsat insisterer på videnskabsteoretiske sammenligninger mellem historie og positivistisk orienterede, naturvidenskabelige fag, som når bogens § 97 drager paralleller mellem historisk teknik og bakteriologisk mikroskopi, Hørby og Vammen, s. 103.

40 Hørby og Vammen 1987 s. 101-102.

tion aux études historiques.⁴¹ Den er et udtryk for historisk positivisme af den hårde aftapning, hvor al erkendelse bør være baseret på utvetydige erfaringer, og hvor historikeren efterligner naturvidenskaberne mest muligt i håb om dermed at sikre historieskrivningen anerkendelse som videnskab. Et af bogens centrale ærinder er at profilere den nye videnskabelige historiedisciplin ved at sikre, at den udelukkende bygger på positiv eller sikker viden ud fra grundig kildegranskning. Og forfatterne fremstiller konsekvent denne videnskabelige historieskrivning som en modsætning til, hvad der i den engelske udgave kaldes »philosophical speculation«. Andersen refererer ikke selv direkte til afhandlingen. Men i yndlingseleven Bjørn Kornerups noter til sin studietid, hvor han vel at mærke studerede hos Andersen, finder man fyldige noter til netop dette værk.⁴²

Andersens synspunkt, herunder hans udtalte modstand mod »ætervaderi« og hans eftersøgning af såkaldte »realiteter«, fik en betydelig virkningshistorie. Det var med til at præge forståelsen af den kirkehistoriske disciplin ikke kun hos hans særlige disciple, men også blandt teologistuderende i flere generationer. Man finder Andersens opfattelser gengivet af den trofaste discipel Kornerup i foredraget *Kirkehistorie og historie. Retningslinier og arbejdsopgaver*, som blev udgivet posthumt af Niels Knud Andersen og Knud Banning i 1959 – samme år som Andersen selv døde. Her viderefører Kornerup Andersens kamp for kirkehistorien som en videnskabelig disciplin. På trods af kirkehistorieskrivningens egen historie, hvor den netop kan siges at have fået en opblomstring, da den efter reformationen blev brugt som kirke- og dogmekritisk instrument, er det afgørende for Kornerup og Andersen at hævde en uafhængighed fra enhver form for kirkelig eller dogmatisk sammenhæng. Som Kornerup skriver: »Kirkehistorien er en selvstændig historisk Disciplin, ikke Dogmatikens Tjenerinde.«⁴³

41 Charles-Victor Langlois og Charles Seignobos: *Introduction aux études historiques*, Paris 1898. Værket er genudgivet adskillige gange og findes også i en engelsk udgave med titlen *Introduction to the Study of History*. Erslev henviser i 1921 i øvrigt til dette arbejde i Kristian Erslev: »Historie« i Salmonsens Konversationsleksikon, København 1921, bd. XI s. 513. I denne artikel udtrykker han dog samtidig et blik for historiografiens hermeneutiske perspektiver, og han anvender som nævnt i denne sammenhæng ikke længere selv begrebet »Kendsgerninger.« At han dog langtfra fuldtstændig har forladt positivistiske tankegange, ses af formuleringer som f.eks. »Kildekritikken leder os frem til det enkelte historiske Faktum.«, Erslev 1921, s. 505.

42 Kornerups noter fra studietiden er af ukendte grunde endt i kasse 4 i Hal Kochs privatarkiv, RA.

43 Bjørn Kornerup: »Kirkehistorie og historie. Retningslinier og arbejdsopgaver«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1959, s. 10.

Overvejelser over, hvordan man udvælger eller definerer »realiteterne«, hvilket kirkesyn der definerer materialet eller ligger bag udvælgelsen af, hvad der hører kirken og dermed kirkehistorien til osv., er fuldstændig fraværende, mens den stærke opmærksomhed på metoden styrker identitetsfællesskabet med andre professionelle faghistorikere:

Kirkehistorien maa opfattes som en rent historisk Disciplin, der uden Afslag maa følge den historiske Metode – hvis formaal udelukkende er den teoretiske Sandhedserkendelse, en Disciplin, der kun ved sit Stof, men ikke med sin Metode adskiller sig fra al anden historisk Videnskab.⁴⁴

Hvilken rolle dette forsøg på at gennemføre »det hvide snit« mellem kirkehistorie og teologi har spillet for Andersens karrierevej på Det Teologiske Fakultet, melder historien ikke noget om. At sagen tidligt stod klar for offentligheden fremgår eksempelvis af Salmonsens Konversationsleksikon, hvor Alfred Theodor Jørgensen i 1915 skriver om Andersen:

Hans Skrifter saavel som hans Forelæsninger og Øvelser viser, at han er Elev af de moderne Profanhistorikeres Skole, der kun vil bygge Fremstillingen paa den metodiske Granskning af Kilderne.⁴⁵

Det virker ikke usandsynligt, at dette forhold, snarere end Erslevs senere sympatierklæringer for Det Radikale Venstre, har haft betydning i forbindelse med det traumatiserende nederlag i professorkonkurrencen i 1901. Det var under alle omstændigheder med til at indskrive ham som en epekegørende fornyer af dansk kirkehistorieskrivning.

Afslutning

Selv om Oskar Andersen tabte professorkonkurrencen til Valdemar Aamundsen, så blev han som nævnt lærer i kirkehistorie for adskillige generationer. I 1901 fik han lov til at holde forelæsninger over dansk kirkehistorie og kirkelig arkæologi, i 1903 blev han formelt udnævnt til »lærer« i kirkehistorie, i 1908 blev han docent, i 1913 ekstraordinær professor i kirkehistorie, og i 1920 fik vi for første gang i Danmark to professorater i kirkehistorie, da han blev udnævnt til ordinær professor med nordisk kirkehistorie som sit fagområde.

⁴⁴ Smst. s. 12.

⁴⁵ Alfred Theodor Jørgensen: »Andersen, Johannes Oskar«, *Salmonsens Konversationsleksikon*, 2. udg., København 1915, bd. I s. 720.

Der er imponerende mange vidnesbyrd om Andersens indflydelse på de talrige studerende, han underviste. Det gælder f.eks. den bog til hans ære, kolleger og studerende udgav i anledning af hans 70-års fødselsdag, diverse former for erindringslitteratur og nekrologerne.

Hal Kochs nekrolog rammer noget gennemgående og typisk i beskrivelserne af Andersen. Han gengiver sin erindring af sin deltagelse i Andersens særprægede undervisning:

Én enkelt var som regel 'oppe' det meste af timen, men han fik sjældent lov at sige noget videre; hans funktion var nærmest at være skydeskive for professorens biske og drilske udfald. Formelt var undervisningen yderst slet. Overflødige mellemord som 'altså' og 'om jeg så må sige' forekom i hver eller hver anden sætning. Men mest overraskende virkede dog den biske skarphed. Her var ingen respekt for hævdvundne anskuelser eller historiens 'store mænd' og ophøjede scener.⁴⁶

Koch har som flere andre oplevet Andersen som unødvendig barsk, og han kan i nekrologen fyrré år senere ikke dy sig for at hænge sin gamle plageånd lidt til tørre. Men Kochs erindring viser samtidig hen til noget væsentligt. For mens Koch irriteredes over Andersens hyppige brug af mellemordet »altså«, så vidner det også om Andersens deduktive, fra kilderne logisk sluttende, fremadskridende fremstilling. Og brugen af vendingen »om jeg så må sige« antyder, at Andersen godt var klar over, at hans tilhørere kunne tage anstød af hans tale, og at han forsøgte at give budskabet en blødere landing. Koch fortsætter:

For unge studenter var dette yderst underholdende, men det varede ikke længe, før vi opdagede, at det var mere end underholdende. I første omgang virkede J. Oskar Andersen næsten frivolt i sin radikale kritik og respektløshed, men snart opdagede man, at der var mere at hente. Bag den ydre form lå en dyb respekt for den kritiske forskning, en vilje til at gå til bunds i kilderne og bygge på dem og kun på dem. Man lærte, at det gjaldt om »realiteter« ... Men der var også respekt for det stof, som blev bearbejdet.⁴⁷

46 Hal Koch: »Johannes Oskar Andersen«, *Festskrift udgivet af Københavns Universitet, november 1960*, København 1960, s. 113.

47 Koch 1960, s. 114.

Den respekt, Oskar Andersen havde for kirkehistorien og det kirkehistoriske arbejde, lykkedes det ham at videreformidle. Det ses som nævnt i vennernes fejring og erindring af ham, men det ses måske mest overbevisende ved den gennemslagskraft hans arbejde havde hos folk, der ikke kan siges at være blandt vennekredsen eller var kirkehistorikere. Oskar Andersens arbejde var bemærkelsesværdigt velanskrevet i Det Filosofiske Fakultets historiske miljø, og han banede vejen for et indiskutabelt metodefællesskab mellem kirkehistorikere og andre historikere.

Koch afslutter sin nekrolog ved at karakterisere Andersens arbejde som kirkehistoriker på følgende måde:

... det første, der falder i øjnene, er vel kravet om et nøgternt og kritisk forhold til kilderne. Det drejede sig om noget mere end den hos Erslev lærte kildekritiske metode. For Oskar Andersen var historiens indhold 'realiteterne,' og han nærede en, man kan vist roligt sige overdreven uvilje, ikke blot mod enhver form for spekulation og historiefilosofi. ... Denne nøgterne strengthed blev for Andersens egen forskning både en styrke og en svaghed.⁴⁸

For Andersens måde at arbejde på havde som antydnet også blinde vinkler. Hans arbejde var drevet af et stærkt ønske om at gøre kirkehistorien videnskabeligt gyldig, og han anså i nogen grad dette ærinde for at stå i et modsætningsforhold til den systematiske teologi. Denne opfattelse undergravede ikke bare forbindelsen mellem hans arbejde og andre teologiske discipliner. Den var også med til at give hans kirkehistoriske arbejde en til tider næsten naiv mangel på bevidsthed om betydningen af hans eget teologiske ståsted for hans arbejdes tendens. Når han eksempelvis valgte at tolke reformationen i »holbergske« vendinger og fremhævede bibelhumanismens indflydelse i forbindelse med reformationen i Danmark, så var han ikke en neutral stemme, men gav selv – bevidst eller ubevidst – udtryk for en teologisk forståelse af reformationen og blev uundgåeligt selv en del af en teologisk diskussion.

Endelig var det, som tidligere antydnet, en logisk konsekvens af den fremgangsmåde eller metode, der for Andersen var afgørende for arbejdet, at det blev institutions- og begivenhedshistorien, der kom til at stå i centrum. På trods af hans kirkepolitiske modvilje mod præsteskabet og særligt det højere kleresis magt kom hans historieskrivning på grund af sin fremgangsmåde ikke sjældent til at handle om disse frem for det brede lægfolk. Eller sagt på en anden måde, på trods af at han

48 Koch 1960, s. 117.

så med afgjort uvilje på at lade kirkehistorien handle om de store personligheder – det var bl.a. derfor, han ikke brød sig om Ammundsens arbejde – så var der i hans fremgangsmåde, der tog udgangspunkt i arkivalier, der bevidnede magtelitens og »de store Mænds« handlinger, en indbygget tendens til netop at fremhæve dem, han egentlig ønskede burde træde i baggrunden, og overse det brede lægfolk, der ifølge hans kirkesyn var kirkens subjekt.

Selv om Oskar Andersens personlighed og facon nok i nogen grad forhindrede, at han samlede en kreds omkring sig, så dannede han skole eller epoke – som man sagde dengang. Efter Andersen var det ganske enkelt ikke længere muligt at blive taget alvorligt som kirkehistoriker, hvis man ikke anerkendte værdien af moderne historiske metoder. Som sådan kan man sige, hans arbejde har gyldighed, den dag i dag.

Summary

The Nestor of Danish Church History? On J. Oskar Andersen as a Church Historian. The article investigates the work of the church historian J. Oskar Andersen and in particular, his methodology and his viewpoints on church historiography. Andersen was a disciple of the historian, Kristian Erslev, and he was a pioneer in introducing a modern critical historical method in the field of church history in Denmark. The article shows Andersen's reception of Erslev and outlines some of the consequences of it. Using the material sources as the point of departure often led the work of Andersen to emphasize the role of clerical institutions and persons in power when depicting the past of the church. In some ways, this tendency contradicted his own concept of Christianity and the subject of the church. Andersen's concept of »facts« and of systematic theology lead to a claim of a division between philosophical speculation and the discipline of church history. This demand caused a rift between the work of Andersen and his disciples, and the works of their colleagues from other theological disciplines. This form of theological lobotomy may have contributed to animosity against him and his defeat in the competition for the professorship in church history in 1901. However, Andersen's field changing methodological renewal also secured a subsequent shared methodology between church historians and historians in general. After the work of Andersen, it was simply not possible to be recognized as a professional church historian, if one did not pay respect to the methods of professional modern historiography. As such, his work has shown a durable legacy.